

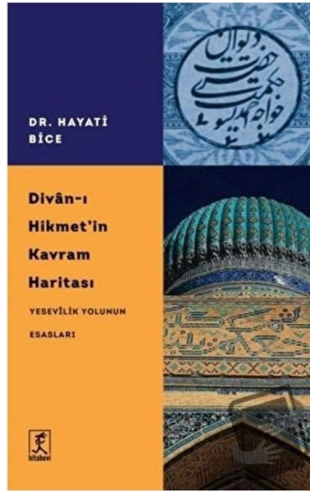
Hayati Bice, Divân-ı Hikmet'in Kavram Haritası, Yesevîlik Yolunun Esasları

Bice, H. (2023). *Divân-ı Hikmet'in kavram haritası, Yesevîlik yolunun esasları*. Hitabevi Yayınları.

Hüseyin Özgün

Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Özet

Hayati Bice tarafından kaleme alınmış olan *Divân-ı Hikmet'in Kavram Haritası, Yesevîlik Yolunun Esasları* isimli kitap, toplamda 316 sayfa olup Sözbashi, Giriş, *Türklerin İslâm'a Girişi* başlıklı Birinci Bölüm, *Ahmed Yesevî ve Divân-ı Hikmet* başlıklı İkinci Bölüm, *Hikmetlerde Yer Alan Tasavvufî Kavramlar* başlıklı Üçüncü Bölüm, Sonuç, Kaynaklar ve Dizin bölümlerinden oluşmaktadır. Söz konusu kitabın 1. Baskısı, Mart 2023'te Hitabevi Yayınlarından çıkmıştır. Bu eserde, Divân-ı Hikmet adlı kitapta bir araya getirilen Ahmed Yesevi hikmetleri; konu ve içerik yönünden bütüncül olarak ele alınmış, hem tasavvuf araştırmaları yönünden hem de tarihi açıdan, analitik bir yöntemle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divân-ı Hikmet, Ahmed Yesevî, Kavram Haritası.

Abstract

The book, titled *The Concept Map of Divân-ı Hikmet, The Principles of the Path of Yesevîlik*, written by Dr. Hayati Bice, has a total of 316 pages and consists of Sözbashi, Introduction, the First Chapter titled *The Entry of the Turks into Islam*, the Second Chapter titled *Ahmed Yesevî ve Divân-ı Hikmet*, the Third Chapter titled *Sufi Concepts in the Wisdoms*, Conclusion, References and Index. The 1st Edition of the book was published in March 2023 by Hitabevi Publications. In this work, the Wisdoms of Ahmed Yesevî, which was brought together in the book called Divân-ı Hikmet; It has been handled holistically in terms of subject and content, and has been evaluated with an analytical method both in terms of Sufi studies and historically.

Keywords: Divân-ı Hikmet, Ahmed Yesevî, Concept Map.

Giriş

Divân-ı Hikmet'in Kavram Haritası adlı bu akademik çalışmada, sıradan Müslüman için dini inancın temelleri ve günlük hayata yansıyan yönleri olan ibadet ve ahlâk konuları ile tasavvufun anlaşılması zor ve en girift konularının işlendiği *Divan-ı Hikmet*; içerik analizine tabi tutulmuş, hikmetlerde üzerinde durulan kavramlar önem sırasına göre tasnif edilmiş ve hikmetlerin günümüz insanı tarafından daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

Hayati Bice, 1959 yılında Tokat'ta dünyaya gelmiştir. Aslen Kuzey Kafkasya Karaçay Türklerindedir. İlk ve orta öğrenimini Tokat'ta tamamlayan Bice, yüksek öğrenimini Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde tamamlamıştır (1982). Aynı fakültenin Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği'nde başladığı (1985) uzmanlık eğitimini takiben Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı olmuştur (1989). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Bilim Dalı'nda hazırladığı *"Divân-ı Hikmet'te Tasavvuffi Kavramlar"* başlıklı tezi ile "İlahiyat Doktoru" unvanını kazanmıştır (2020). Bice, Uluslararası Hoca Ahmed Yesevî Türk-Kazak Üniversitesi'nin kuruluşunda yer almış (1994) ve 2001 yılında çalışmaya başladığı T.C. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'ndaki görevinden 2023 yılında emekli olmuştur. Bir dönem Ankara'da yayınlanan Türk Yurtları dergisinin yayın yönetimini üstlenen (1990-1993) Bice, Ülkücü Yazarlar Derneği (ÜLKÜ~YAZ) kurucusu ve genel başkanı olarak ta görev yapmıştır (2012-2023). Tıp alanında ve sosyokültürel konularda birçok araştırma ve incelemesi, çeşitli bilim ve kültür dergilerinde yayınlanan Bice, evli ve üç çocuk babasıdır (kitapyurdu.com, 2024).

"Kavram Haritaları, etkili ve anlamlı bir öğrenme için kavramlar arasındaki ilişkiler ve bunlara dayalı önermeler doğrultusunda hazırlanmış görsel araçlardır" (Kaşlı vd., 2001); *"Kavram Haritası, bilgileri betimlemek ya da düzenlemek için kavramlar arasındaki doğrudan ya da dolaylı ilişkiler içeren bir taslak ya da akış tablosu; olay, olgu ve düşüncelerin çizgisel olarak ortaya konması, aralarındaki ilişkilerin açıklanmasıyla oluşan görsel tasarım"* (Erdil, 2022)'dir şeklinde tanımlamaların yapıldığı "Kavram Haritaları"nın özellikle Eğitim Bilimleri alanında kullanıldığı görülmektedir. Kavram Haritaları ile etkili ve anlamlı öğrenmenin sağlanması için kavramlar arası ilişkiler incelenmekte ve elde edilen sonuç görsel hale getirilmektedir.

Divan-ı Hikmet'te yer alan Kavramlarla ilgili olarak, Taşğın (2016) tarafından kaleme alınan *"İrfanın Anlam Kaybı ve Belirsizliği - Yesevilikte Sofra Tutmak"* başlıklı makalede, Yesevî irfanında önemli bir yere sahip olan *"Sofra Tutmak"* konusu ele alınmış, Türkistan-Horasan coğrafyası ve sosyokültürel alanında oluşturulmuş metinlerin, uğradıkları anlam kayıpları ile belirsizliklerinin tespit edilmesi ve bir araya getirilmesiyle söz konusu metinlerin yeniden diriltilebileceği hususu vurgulanmıştır. Maraş'ın (2016) *Ahmet Yesevî (ö. 1166) Düşüncesinde Ahlak Felsefesinin Temel Kavramları* adlı makalesinde ise, *"aşk ve muhabbet"* kavramları başta olmak üzere, ahlak felsefesine ilişkin *Divan-ı Hikmet* kavramları

incelenmiştir. Okumuş (2016) tarafından kaleme alınan “Sosyolojik” *Okuma Yaklaşımıyla Hoca Ahmed Yesevî* isimli başka bir makalede ise, Hoca Ahmed Yesevî’de sosyolojik okuma yaklaşımının anlaşılması hususu, ilgili *Divan-ı Hikmet* kavramları üzerinden incelenmiştir. Yazarın da ifade ettiği üzere, Ahmed Yesevî’nin *Divan-Hikmet*’inde işlenen kavramların bazı çalışmalarda tek tek, bazılarında ise birkaç kavramın bir arada ele alınması şeklinde olduğu ya da hikmetlerin sunumundan ibaret olduğu görülmektedir. Bu yönüyle, *Divan-ı Hikmet*’te yer alan kavramların, konu ve içerik bakımından bütüncül olarak ele alındığı, hem tasavvuf araştırmaları yönünden hem de tarihi açıdan analitik olarak incelendiği ve kavram haritasının çıkarıldığı bu eser, bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutacak bir kılavuz niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmada, Hayati Bice tarafından kaleme alınan *Divân-ı Hikmet’in Kavram Haritası* adlı kitap, değerlendirilecektir. Kitabın konuyu işleyiş biçimi ve bütünlüğünün korunması açısından her bölüm için ayrı başlık açılacak ve alt-bölmeler de alt-başlıklar altında verilecektir.

1. Sözbaşı

Bu bölümde, Türklerin İslamlaşma süreci ile bu süreçte Türklerin, İslam âlemini savunma görevini üstlenmeleri ve bu nedenle Balkanlar’da, İslam’ı seçmenin “Türk olmak” diye ifade edildiği ve Türk adının İslam ile özdeşleştirildiğinden bahsedilmiş; *Pir-i Türkistan*, *Hazret Sultanü’l Ârifîn*, *Gavsü’l Vâsîlin* gibi unvanlarla bilinen ve Yeseviyye tarikatının Pir’i ve Divan-ı Hikmet adlı kitapta bir araya getirilen Ahmed Yesevî şiiirlerinin, önceleri sözlü aktarımlarla nesilden nesile ulaştığı, sınırlı sayıda el yazması mecmualarda yer alan hikmetlerin, teknolojik gelişmelerle birlikte Türk dünyasında büyük kitlelere ulaştığı ifade edilmektedir (Bice, 2023, ss. 9-10).

Bu konuda bugüne kadar yapılan yayınların neredeyse tamamının hikmetlerin sunumu şeklinde olduğu, hikmetlerin konu ve içeriğine yönelik bütüncül bir çalışmanın yapılmamış olduğu ve hikmetlerin analitik bir yöntemle değerlendirilmesinin, hem tasavvuf araştırmaları yönünden hem de tarihi açıdan bir ihtiyaç olduğu ve bu çalışmanın, bu konudaki boşluğun giderilmesine yönelik bir adım olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu kitabın, yazarın Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Bilim Dalında yaptığı doktora çalışmasında hazırladığı “*Divan-ı Hikmet’te Tasavvufî Kavramlar*” başlıklı tezin ürünü olduğu belirtilmekte ve Hoca Ahmed Yesevî’yi ve Divan-ı Hikmet’i anlamının yolunun, Pir-i Türkistan’ın anlam dünyasını oluşturan kavramların anlaşılmasından geçtiği, Divan-ı Hikmet’teki kavramların analizinin yapıldığı bu eserin, *Divan-ı Hikmet* okumalarında faydalı olacağı belirtilmektedir (Bice, 2023, ss. 10-11).

2. Giriş

Bu bölümde, bu eserde Türk tasavvuf geleneğinin kurucu isimlerinden olan Hoca Ahmed Yesevî’nin *Divan-ı Hikmet*’in de işlenen kavramların analizi yapılarak Eserin günümüz insanları tarafından daha iyi anlaşılabilmesinin amaçlandığı ve bu amaçla bu kitapta tarikatın esasları özetlenerek *Divan-ı Hikmet* okumalarında bir kılavuz oluşturulmasının

hedeflendiği belirtilmiş ve kitabın bölümlerinde işlenen konulara açıklık getirilmiştir (Bice, 2023, s. 15).

Divan-ı Hikmet'teki kavramların belirlenerek tasnif edildiği, hikmetlerde geçen kavramların ağırlık dağılımlarının yüzdesel olarak tablo halinde verildiği, böylece kavram haritası oluşturularak, hikmetlerdeki kavram dünyasının görselleştirildiği, kavramlar incelenirken Kur'an-ı Kerim'deki köklerinin değerlendirildiği, Yesevilik yolunda geçilen dört kapıdan (şeriat, tarikat, hakikat, marifet) girmekle ulaşılabilecek kırk makamı oluşturan kavramların çoğunun Hak Teâlâ'ya kulluk görevi olan ibadetler ve insanlarla muamelenin yöntemini belirleyen ahlaki konularla ilgili olduğu, insanın davranışlarına yansımayan bir dindarlığın kötü sonuçlara yol açabileceği ve Hazret-i Pir-i Türkistan Yesevi'yi anlamının, örnek bir Müslüman olmanın gerektirdiği bilgi birikimini kazanmak anlamına geleceği, ifade edilmektedir (Bice, 2023, ss. 16-18).

3. Türklerin İslam'a Girişi (Birinci Bölüm)

Bu bölümde, Türklerin İslamlaşma sürecinin, ferdi olarak İslam'a girişlerin görüldüğü VII. Yüzyılın ortalarından başlayıp XI. Asra kadar devam ettiği, Avrasya coğrafyasında ise İslam'la buluşma sürecinin XVII. Yüzyıla kadar sürdüğü, yaklaşık üç asır süren İslam'ın Türkler arasında yayılma sürecinin beş devreye ayrılabilmesi ve bunların, Ferdi Hidayetler Dönemi, Türklerin Boylar Halinde İhtida Süreci, Türklerin İslam Devleti ve Ordusunda Görev Almaları, Türklerin Kitleler Halinde İslamlaşması ve İlk Müslüman Türk Devletlerinin Kurulması olarak tasnif edilebileceği belirtilmiş ve söz konusu dönemler, alt başlıklar altında detaylandırılmıştır (Bice, 2023, s. 21).

3.1. Tasavvufun Türkistan'a Girişi ve Yayılışı

Bu bölümde, Ahmed Yesevi'nin yaşadığı dönemde, İslam topraklarında itikat, kelâm ve fıkıh mezhepleri arasında keskin farklılıkların ortaya çıkmış olduğu, akait ve kelâm âlimleri arasındaki kısır felsefi çekişmelerden uzak duran Türklerin, tasavvuf ile duygu birliklerini pekiştirdikleri, Türkler arasında maneviyat önderlerine Baba (ya da Bâb) unvanının verildiği anlatılmaktadır (Bice, 2023, s. 32).

XIII. Asır başlarında Hazar Denizi'nin batısına taşarak Anadolu'ya uzanan Türk tasavvuf geleneğinde, önce *"Arapçasız İslâm olamaz."*, *"Arapça bilmeden Müslüman olunamaz."* taassubu aşılmış, İslâm imanının özü dışındaki kulluk eksikliklerine hoşgörü ile bakılarak İslâm'ın birleştirici ve kucaklayıcı özelliklerinin ön plana çıkarılmış olduğu, Ahmed Yesevi takipçilerinin, Türk toplumunun geleneklerine uygun tasavvuf anlayışını, Anadolu'dan Balkanlar'a kadar büyük bir coğrafyada yaydığı, anlatılmaktadır (Bice, 2023, s. 34).

3.2. Yesevî Çağında Türkistan'da Tasavvufî Hayat

Ahmed Yesevi'nin dünyaya geldiği XI. Yüzyılda Türk dünyasının, en az bir asır gibi uzunca bir süre, tasavvuf fikirlerine alışmış olduğu, dervişlerin menkıbe ve şöhretlerinin sadece şehirlerde değil, kuzey bozkırlarında,

aşığıya doğru Mâverâünnehr'e giden büyük bir ticaret yolunun merkezi durumundaki İdil-Yayık nehri boylarında yaşayan Türkler arasında da yayılmış olduğu, Türkistan tüccarlarının İpek Yolu'nu kat eden kervanları ile birlikte yurtlarına İslâm inancını ve tasavvufi akımları taşıdıkları, İdil boyunda Yesevi hikmetleri ve Bakırgani şiirlerinin bu tarihi şartlarda ve sosyal zeminin uygun hale gelmesinin kolaylaştırması ile yayılma imkânı bulduğu, ifade edilmektedir (Bice, 2023, s. 35).

Ahmed Yesevi'nin tasavvuf konularını, göçebe Türklerin anlayacağı sade ve halkın konuşma diline yakın bir dille anlattığı, din eğitimi uygulamalarında hitap edilen toplumun dilinin, kültürünün ve sosyal zemininin göz önünde bulundurulması gerektiği hususu vurgulanmakta ve bu hususta Ahmed Yesevi'nin öncülerden olduğu, anlatılmaktadır (Bice, 2023, s. 36).

Çocuk yaşta ilk mürşidi Arslan Baba tarafından Melâmetî bir tasavvuf anlayışıyla yetiştirilen Ahmed Yesevi'nin ikinci mürşidinin Horasan'da yetişmiş bir âlim olan fıkhî temeli Ebû Hanife öğretisine, itikâdi temeli İmam Maturidi öğretisine dayanan Yûsuf-ı Hemedânî olduğundan bahsedilmektedir (Bice, 2023, s. 36).

Türkistan'da İslam yayıldıktan kısa bir süre sonra İslami nitelikte eserler verilmeye başlandığı, bu eserlerden birinin Karahanlı Türkçesi ile yazılmış ilk Kur'an çevirileri olduğu, Uygur Türk medeniyetinin merkezlerinden Kaşgar'da Yûsuf Has Hâcib tarafından yazılan *Kutadgu Bilig*'in Türkçe yazılmış ilk İslâmî eser olduğu, *Kutadgu Bilig*'in hamd ve salavat içeren önsözünde ideal özellikler, adalet, iktidar, idrak ve kanaatin yer aldığı ve soyut kavramların halkın rahatça anlayabilmesi için birer şahıs olarak somutlaştırılarak konuşturulduğundan söz edilmektedir (Bice, 2023, s. 37).

4. Ahmed Yesevî ve Divân-ı Hikmet (İkinci Bölüm)

Bu bölümde konular, *Ahmed Yesevî'nin Hayatı, Ailesi, Doğduğu Ortam, Soyağacı, Eğitimi, Tasavvufi Yönü, Mürşidleri Arslan Baba ve Hâce Yûsuf-ı Hemedânî, İrşad Hayatı, Ölümü, Altmış Üç Yaş Toyu, Türbesi, Divân-ı Hikmet, Divân-ı Hikmet Nüshaları, Basılı Divân-ı Hikmet'ler, Divân-ı Hikmet'in Türkçeye Aktarımları*, alt-başlıkları altında bölümler halinde anlatılmaktadır.

Ahmed Yesevi'nin, Kazakistan'ın güney bölgesinde, Çimkent yakınlarındaki Sayram kasabasında kökeni Hz. Ali'ye uzanan Hocalar uruğunun bir mensubu olarak dünyaya geldiği, Yesevi'nin çocukluk devrinden sonra yaşadığı ve irşad faaliyetlerinin büyük bölümünü geçirdiği Yesi (Türkistan) kentinin, Sayram'a yaklaşık 150 km. uzaklıkta olduğu (Bice, 2023, s. 42), Ahmed Yesevi'nin ilk eğitimini, babası İbrahim Ata ile devrin ünlü bilginlerinden Şehabeddin İsficâbî'den aldığı, babası İbrahim Ata'nın vefatından sonra yetim kalan Yesevi'nin yedi yaşında Sayram'dan Yesi'ye geldiği ve aile ortamındaki eğitiminden sonra manevi terbiyesine girdiği mürşidinin, bir yönüyle manevi babası da olan Arslan Baba olduğu, Yesevi'nin Yesi'ye gelmesinden yaklaşık bir yıl sonra

Melâmî-meşrepli olan Arslan Baba'nın vefat ettiği ve Ahmed Yesevî'nin asıl tarikat terbiyesini, Bağdat'ta Nizamiye Medresesinde Ebu İshak Şirazi'nin başarılı öğrencilerinden ve devrinin önde gelen ilmi şahsiyetlerinden biri olan, 1049 doğumlu Yûsuf-ı Hemedânî'den aldığı, altmış yıllık bir irşad hayatı süren Hemedânî'nin, vefatına yakın bir dönemde üç arkadaşı ile birlikte Ahmed Yesevî'ye hilafet verdiği ve Hemedânî'nin vefatından sonra irşad postuna oturan üçüncü halifenin Ahmed Yesevî olduğundan bahsedilmektedir (Bice, 2023, ss. 44-50).

Yesevîlik yolunun kurallarının, Ahmed Yesevî'nin müşidi Yûsuf-ı Hemedânî tarafından belirlenmiş olduğu, Yesevî'nin irşad hayatı boyunca karşılaştığı sorunları gidermek üzere bazı yenilikler getirdiği, Hemedânî'nin Yesevî'ye ve *Nakşibendiyye*'nin ortak Pîr-i olduğu, Ahmed Yesevî'nin etrafındaki dervişlere, tarikatının seyr-ü sülûk adâbını, ahlâklarını güzelleştirmenin gereğini hikmetlerinde anlattığı ve onları erdem ve ahlâka dayanan bir iman anlayışı ile irşad ettiği, anlatılmaktadır (Bice, 2023, s. 50).

Ahmed Yesevî'nin vefatının kaynaklarda H. 562/1166 yılı olarak geçtiği, ölüm yılında Hoca Ahmed Yesevî'nin yetmiş üç yaşında olduğunun kabul edildiği (Bice, 2023, s. 53), ölümünden sonra, hayatının büyük bir kısmını geçirdiği ve tasavvufi faaliyetinin merkezi olan Yesi şehrindeki dergâhının bahçesine defnedildiği ve anıt-mezarının burada bulunduğu, anlatılmaktadır (Bice, 2023, s. 55).

Yesevî meclislerinde seslendirilen hikmetlerin, Yesevî dervişlerinin ezberinde uzak diyarlara ulaştığı, zaman içerisinde ezberdeki şiirlerden yararlanılarak oluşturulan risalelerin birleştirilerek Divan-ı Hikmet'in el yazması nüshalarının ortaya çıktığı, Mısır'da bulunan bir Divan-ı Hikmet yazmasının istinsah tarihinin 1650 yılı olduğu (Aktaran: Bice, 2023, s. 60), bugün bilinen ve değişik dünya kütüphanelerinin envanterinde bulunan el yazması Divan-ı Hikmet nüshalarının genellikle XIX. Yüzyıl ürünü olduğu, matbaa basımının yaygınlaştığı XIX. Yüzyıl sonlarına kadar el ile istinsah edilmek suretiyle sınırlı sayıda çoğaltılan Divan-ı Hikmet el yazmalarının, hikmetlerin günümüze kadar ulaşmasını sağladığı, ifade edilmektedir (Bice, 2023, s. 60).

Divan-ı Hikmet'in ilk önce Tataristan'ın Kazan şehrinde 1878 yılında, matbu olarak basıldığı, bu ilk baskıyı 1880'de Taşkent, 1881'de İstanbul baskılarının izlediği ve sonraki kırk yıl içerisinde Taşkent, İstanbul, Kazan, Buhârâ ve Kagan'da çeşitli sayılarda, hikmetleri ihtiva eden baskıların yapıldığı, Divan-ı Hikmet'in ilk baskılarının daha az tirajlı ve daha az hikmet içerdiği, yeni baskılarda ise yayınlanan hikmet sayılarının ve baskı tirajlarının artış gösterdiği, belirtilmektedir (Bice, 2023, s. 61).

5. Hikmetlerde Yer Alan Tasavvufî Kavramlar (Üçüncü Bölüm)

Bu bölümde ilk olarak *kavram*ın tanımı verilmiş ve bu çalışmada hikmetlerdeki yetmiş dört tasavvufi kavramın belirlenmiş olduğu, bazı kavramların ikili karşıtlık içerisinde kullanımları dikkate alınarak altmış dört başlık altında incelendiği, kavramların tasnifinde genel olarak

insan davranışlarını ibadet, amel ve ahlak açısından ifade eden *tahalluk* kavramları ile her türden bilgilenmeyi içeren *tahakkuk* kavramları şeklinde ikili bir tasnifin yapıldığı, belirtilmektedir (Bice, 2023, s. 67).

Kavramların tasnif edildiği her bir bölümde tasavvufi terimlerin kullanılma sıklığı ile söz konusu kavramla ilişkilendirilebilen ayetlerin bölüm başlarında tablolaştırılarak verildiği, kavramların Kur'an-ı Kerim'de hangi bağlamda kullanıldığı, ilgili yerlerde yapılan alıntılarla gösterildiği ve Divan-ı Hikmet'te yer alan tasavvufi kavramları, kullanım sıklıklarını ve yüzdelerini içeren *Tablo 1: Divan-ı Hikmet'teki Tasavvufi Kavramların Sıklık Tasnifi* başlıklı tablonun hazırlandığı belirtilmektedir. Söz konusu tablo, *Tasavvufi Kavram, Yer Aldığı Hikmet Kıtası ve Yüzde (%)* başlıklı üç sütundan ve başlık satırı dâhil altmış beş satırdan oluşmaktadır (Bice, 2023, ss. 68-70).

Tablo 1'deki kullanım sıklığının, kavram haritası olarak işlenmesi ile elde edilen *Tablo 2: Divan-ı Hikmet'in Kavram Haritası* başlıklı tablo ile kavram haritası görsel hale getirilmiş, kavramlar kullanım sıklığına göre soldan sağa doğru tablo üzerinde yerleştirilmiştir. Kavram haritasından yararlanılarak ilk bakışta fark edilen ve hikmetlerde öncelikle yer verilen ilk on kavramın, aşk, muhabbet; ceahl-câhil, nâdân; gurbet-garîb; ilim-âlim; akl-âkil; ibadet, tâat; sohbet; şevk; mürşid, şeyh ve şeriat olduğu ve bu kavramların, bütün kavramlar içinde %54,13 gibi yüksek bir orana sahip olduğu, görülmektedir (Bice, 2023, ss. 70-71).

5.1. Tahalluk Kavramları

Bu bölümde, *tahalluk* teriminin anlamı verilmiş, ibadet ve ahlaka dair kavramlar ile seyr-ü süluk kavramlarının, kullanım sıklıklarına ve yüklenen anlamlara göre iki alt-başlık altında incelenmiştir.

5.1.1. İbadetle İlgili ve Ahlâkî Kavramlar

Hikmetlerde en fazla kullanılan ibadet ve ahlâka ilişkin *tahalluk* kavramlarının, *ibâdet-tâat, şevk, riyâ, melâmet, rızâ* ve *zikir* olduğu ifade edilmiş, kavramların kullanım sıklığı ve irtibatlandırılacak ayetlerin yer aldığı, *Tablo 3: İbâdet ve Ahlâka Dair Tasavvufi Kavramların Âyetlerle İlişkisi* başlıklı Tablo verilmiştir. Söz konusu tablo, *Tasavvufi Kavram, Sıklık ve İşaret Edilen Ayetler* başlıklı üç sütundan ve başlık satırı dâhil otuz iki satırdan oluşmaktadır (Bice, 2023, ss. 73-74).

Tablo 3'te, her bir satırda yer alan kavramların her biri, bir alt-başlık altında farklı bir bölümde incelenmiş, genel olarak her bölümde ilgili kavramın sözlük anlamı, nasıl kullanıldığı, tasavvufi anlamı, ayetlerle irtibatlandırılması ve hikmetlerde geçen kitalardan da örnekler verilerek anlatılmıştır.

5.1.2. Seyr ü Sülûk

Tahalluk kavramlarından seyr ü süluk ile ilişkili kavramların kullanım sıklığı ve ilişkili ayetlerin yer aldığı, *Tablo 4: Seyr ü Sülûka Dair Tasavvufi Kavramların Âyetlerle İlişkisi* başlıklı Tablo verilmiştir. Söz konusu tablo,

Tasavvufi Kavram, Sıklık ve İşaret Edilen Ayetler başlıklı üç sütundan ve başlık satırı dâhil dokuz satırdan oluşmaktadır (Bice, 2023, ss. 153-154).

Tablo 4'te, her bir satırda yer alan kavramların her biri, bir alt-başlık altında farklı bir bölümde incelenmiş, genel olarak her bölümde ilgili kavramın sözlük anlamı, nasıl kullanıldığı, tasavvufi anlamı, ayetlerle irtibatlandırılması ve hikmetlerde geçen kıtalardan da örnekler verilerek anlatılmıştır.

5.2. Tahakkuka Dair Kavramlar

Bu bölümde, *tahakkuk* teriminin anlamı ve kullanımına ilişkin bilgiler verilmiş, *tahakkuk* kavramlarının *kalbî ve vicdanî olanlar* ile *mârifet ve bilgiye ilişkin olanlar* olmak üzere iki grupta incelenebileceği ve her bir grup için ayrı tabloların oluşturulduğu, belirtilmiştir.

5.2.1. Kalbî ve Aklî Kavramlar

Tahakkuk kavramlarından *kalbî ve vicdanî nitelikte olanlar*, hikmetlerdeki kullanım sıklığının ve ilişkili ayetlerin yer aldığı, *Tablo 5: Kalbî ve Vicdanî Tasavvufi Kavramların Ayetlerle İlişkisi* başlıklı tabloda verilmiştir. Söz konusu tablo, *Tasavvufi Kavram, Sıklık ve İşaret Edilen Ayetler* başlıklı üç sütundan ve başlık satırı dâhil on satırdan oluşmaktadır (Bice, 2023, s. 184).

Tablo 5'te, her bir satırda yer alan kavramların her biri, bir alt-başlık altında farklı bir bölümde incelenmiş, genel olarak her bölümde ilgili kavramın sözlük anlamı, nasıl kullanıldığı, tasavvufi anlamı ve hikmetlerde geçen kıtalardan da örnekler verilerek anlatılmıştır.

5.2.2. Mârifet ve Bilgi Kavramları

Tahakkuk kavramlarından *mârifet ve bilgi ile ilişkili nitelikte olanlar*, hikmetlerdeki kullanım sıklığının ve ilgili âyetlerin yer aldığı, *Tablo 6: Mârifet ve Bilgiye Dair Tasavvufi Kavramların Âyetlerle İlişkisi* başlıklı tabloda verilmiştir. Söz konusu Tablo, *Tasavvufi Kavram, Sıklığı ve İşaret Edilen Ayetler* başlıklı üç sütundan ve başlık satırı dâhil 15 satırdan oluşmaktadır (Bice, 2023, ss. 241-242).

Tablo 6'da, her bir satırda yer alan kavramların her biri, bir alt-başlık altında farklı bir bölümde incelenmiş, genel olarak her bölümde ilgili kavramın sözlük anlamı, nasıl kullanıldığı, tasavvufi anlamı ve hikmetlerde geçen kıtalardan da örnekler verilerek anlatılmıştır.

Sonuç

Ahmed Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet* adlı eserinin Türkçe olarak yazılmış ilk İslami eserlerden birisi olduğu; söz konusu eserde sıradan bir Müslüman için dini inancın temelleri ile insanların günlük hayatlarına yansıyan yönleri olan ibadet ve ahlak konularının işlendiği ve bu çalışmada; Ahmed Yesevi'nin tasavvufi kavramları nasıl anlamlandırıp kullandığının gösterildiği, bu kavramların *Divan-ı Hikmet*'teki kullanım sıklığını gösteren tablonun oluşturulduğu, Ahmed Yesevi'nin kurucusu olduğu tasavvuf

yolunun önem verdiği esasların ve Yeseviyye yolunun anlam haritasının net bir şekilde ortaya konduğu ve buradan hareketle Yesevi irşadının esaslarının belirlenmesinin mümkün hale geldiği, ifade edilmektedir (Bice, 2023, ss. 285-286).

Kaynaklar / References

- Bice, H. (2023). *Divân-ı Hikmet'in kavram haritası, Yesevilik yolunun esasları*. Hitabevi Yayınları.
- Erdil, M. (2022). *Kavram haritası tekniği ile yürütülen derslerin yabancı öğrencilerin Türkçe dil bilgisi öğrenimlerine etkisi* (Tez No: 713572) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Kaşlı, A. F., Aytaç, V., & Erdur, G. (2001). Kavram haritalama. *Ege Eğitim Dergisi*, (1), 127-136.
- Kitapyurdu.com. (2024, Ocak 29). *Dr. Hayati Bice, Özgeçmiş*. <https://www.kitapyurdu.com/yazar/dr-hayati-bice/8225.html>
- Maraş, İ. (2016). Ahmet Yesevî (ö. 1166) düşüncesinde ahlak felsefesinin temel kavramları. *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu*, 1, 568-578.
- Okumuş, E. (2016). Sosyolojik okuma yaklaşımıyla Hoca Ahmet Yesevî. *Diyanet İlmî Dergi*, 52(4), 169-190.
- Taşğın, A. (2016). İrfanın anlam kaybı ve belirsizliği Yesevilikte sofraya tutmak. *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevi Uluslararası Sempozyumu*, 1, 81-99.